

Kultúra, közegészségügy és közbotrány

A víg cimborák bemutatója a Magyar Királyi Operaházban

Culture, Public Health and Public Scandal

The Merry Wives premiere at the Hungarian Royal Opera House

Ujvári Hedvig habil. egyetemi docens

PPKE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Intézet

h.ujvari@t-online.hu, ujvari.hedvig@btk.ppke.hu

Initially submitted March, 25. 2025; accepted for publication Apr. 20.2025

In February 1891, the Hungarian Royal Opera House hosted a charity evening arranged by the White Cross Association under the patronage of Archduchess Stefánia. The main attraction of this venue was the visit of Emperor Franz Joseph to the Opera House. However, the choice of the program proved to be unfortunate: just after the end of the opera *A víg cimborák* [*The Merry Mates*], which was loaded with anti-Semitic jests, the emperor left in a hurry. While the contemporary press reports focused mainly on the presentation, most newspapers did not address the political undertones. *Pesti Napló*, however, sought to find the responsible person and placed the blame on music director Gustav Mahler; however, he had only a limited authority. In contrast, *Egyenlőség* pointed out that both intendency and artistic responsibilities of the Opera House had already been assumed by Count Géza Zichy, who had Mahler blamed for the incident. Additionally, it was improper to play *The Merry Mates* since the White Cross Association arranged the evening among the members of which there were many Jewish founders. This study aims to shed light into the background of this venue by contemporary sources

Kulcsszavak: Gustav Mahler, gróf Zichy Géza, dr. Szalárdy Mór, Fehér Kereszt Egylet

Keywords: Gustav Mahler, Count Géza Zichy, Dr. Mór Szalárdy, White Cross Association

A Fehér Kereszt Egylet

A nagymértékű gyermekhaladóság ellen küzdő Szegény Beteg Gyermekek Egyesület 1885. június 29-én alakult meg dr. Szalárdy Mór (1851–1914), a budapesti Szent Rókus Kórház szülész orvosa kezdeményezésére.¹ Az Egyesület hivatását a következőkben foglalták össze: „A szegény beteg gyermekeket ingyenes orvoslással, orvossággal, táplálékkal ellátni, a szegény szülőnőket – míg munkaképessé válnak – helyiségeiben ápolni, anyagilag segíyezni, a dajkának alkalmasokat elhelyezni és menhelyet biztosítani gyermekeik számára.”² A

¹ A II. sz. Gyermekklinika története, összeállították: dr. Dobos Matild, dr. Fekete György, dr. Garami Miklós, in *Jubileumi Évkönyv 1885–2020: 135 éves a Tűzoltó utcai Gyermekklinika, a volt Fehér Kereszt Gyermekkórház*, Budapest: Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar II. sz. Gyermekgyógyászati Klinika, 2020, 10–51, 10.

² Uo.

szakmai vezetést magára vállaló Szalárdy 25 évesen már tanulmányt írt a törvénytelen gyermekek védelmében, 1881-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karának magántanárává nevezték ki, orvosi statisztikát adott elő.³ Gyermekvédelmi munkájában társakra talált többek között Alexander Bernát,⁴ Bánóczy József,⁵ Földiák Gyula⁶ és Tabódy József⁷ személyében.⁸

Az Egyesület tényleges működését 1886-ban kezdte Fehér Kereszt Egylet név alatt, „amelyet Tisza Kálmán kormányfő a 4252/1885. október 12-i elnöki körrendeletével az összes törvényhatóságok figyelmébe ajánlott. Az 1800-as évek végén Londonból indult Fehér Kereszt mozgalom kezdetben erkölcsi megújulást hirdetett, majd Európa számos országában az árvák, özvegyek támogatója lett. A hazai Fehér Kereszt Egylet feladatait és céljait az alábbiakban foglalták össze:

»Az egyesület a gyermekvédelem ügyét felkarolni és országosan szervezni törekszik, mely célból:

1. Felvesz és felnevel:

A) 7 éven aluli gyermeket, aki:

- a) köz- vagy magánhelyen elhagyatva találtatik (lelencz),
- b) árvaházban el nem helyezhető vagyontalan árva,
- c) szüleinek betegsége, kórházban, tébolydában, fog- vagy fegyházban léte miatt – habár ideiglenesen is – hatósági gondozásra szorul,
- d) minden oly gyermek, kit tartásra köteles hozzátartozói (szülei vagy nagyszülei) megélhetési viszonyuk veszélyeztetése nélkül eltartani képtelenek.

B) 7 éven felüli törvényes vagy törvénytelen gyermeket,

³ Szalárdy Mór (szül. Spitzer, nevének írásmódja gyakran Szalárdi, 1851–1914) gyermekgyógyász, a magyar csecsemővédelem és lelencügy pártfogója Pesten született, tanulmányait több európai városban végezte, majd Bécsben doktorált 1874-ben. A Rókus kórház mellett magánpraxisában is dolgozott. A betegségek szociális okait is kutatta, főleg a magas csecsemőhalálozási arány csökkentésén munkálkodott, illetve a törvénytelen gyermekek helyzetének javításán, az anyák védelmén fáradozott. Néhány témába vágó írása: Szalárdi Mór: A lelencház történetéhez, *Budapesti Hirlap*, 1891. december 20., melléklet; uő, A közárvaház és a gyermekhalandóság Magyarországon, *Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan*: Melléklet az Orvosi Hetilap 12-ik számához, 1879. március 23., 17–60; *Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan*: Melléklet az Orvosi Hetilap 19-ik számához, 1879. május 11., 41–60.

⁴ Alexander Bernát (1850–1927) filozófus, esztéta, kritikus. Bánóczy Józseffel közösen szerkesztették a *Filozófiai Írók Társulatát*. Fia, Alexander Ferenc Gábor (Franz Alexander) pszichiáter lett. Unokája, Rényi Alfréd matematikus.

⁵ Bánóczy József (szül. Weisz József, 1849–1926), zsidó származású filozófus, irodalomtörténész, kritikus, a Rabbiképző tanára. Szalárdi Mórral és Alexander Bernáttal részt vett a Fehér Kereszt gyermekorvosi intézetének alapításában, amelynek évekig titkára, majd alelnöke volt. A Fehér Kereszt Naptárát is ő szerkesztette.

⁶ Földiák Gyula vagy Julius Földiák (1852 v. 1853–1924) bankár tevékenysége szorosan kapcsolódott a hazai ipar fejlesztéséhez. Testvére, Földiák Anna Szalárdi Mór felesége volt.

⁷ Tabódy József (1837–1922) császári és királyi kamarás, miniszteri tanácsos, a Fehér Kereszt Egyesület alelnöke volt.

⁸ „»Fehér Kereszt« országos lelencház-egyesület. (Budapest, IX., Tűzoltó-utca 7.) Alapított 1885. évben. Vezetőség: Széll Kálmán elnök; dr. Bánóczy József titkár; dr. Szalárdi Mór egyesületi igazgató-főorvos; dr. Szemere Béla kórházi igazgató-főorvos. Célja elhagyatott gyermekek gondozása, gyermekorvosi és Tétényben leánynevelő intézet fenntartása, teherben levő nők segélyezése. A támogatás nincs feltételhez kötve.” Ld. *A fiatalok támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon*, összeállította dr. Kun Béla, dr. Marschalkó János, dr. Rottenbiller Fülöp, Budapest, Wodianer, 1911, 128–129.

C) az elzúllás veszélyének kitett gyermekeket.

2. Szegény szülő nőket, míg munkaképesekké nem válnak, ellát, gyermekük elhelyezésénél a szükséges anyagi segélyezés útján is közreműködik és az elhelyezett gyermekek fölött felügyeletet gyakorol.

3. Az egyesület által ellátott szegény szülő nőket, ha arra alkalmasak, dajkákul elhelyezi. 4. Szegény teherben levő nőknek, terhességük utolsó idejében, anyagi segélyt nyújt.

5. Az egyesület hírlapok, folyóiratok, kiadványok, valamint felolvasások által a gyermekvédelem ügye iránt a közérdeklődést ébren tartani és azt ily úton is előmozdítani törekszik...»⁹

Az elnöki feladatokat kezdetben gróf Andrássy Gézáné¹⁰ és Török János¹¹ főkapitány látta el, utóbbit egy év múlva Ráth Károly¹² főpolgármester követte. „Az első félévben 353 beteg részesült orvosi segélyben és kapott ingyen orvosságot, emellett 22 munkaképtelen gyermekágyas nőt 364 ápolási napon kezeltek. A Fehér Kereszt Egyesületben a tagok száma már az alapítást követő években is ötezer körül járt.”¹³

Az Egyesület feladataiban az állam, a főváros és a lakosság is osztozott, a lelencházból kialakított gyermekkórház jelentős anyagi támogatásban részesült. „1890-ben az ápolási napok száma már 6183 volt. Kezdetben két emeleten 10 kórterem működött 75 nagy ággyal, 75 csecsemő ággyal és 10 gyermekeknek való ággyal, konyhával, fürdőszobákkal, szolgálati szobákkal, kápolnával. Dr. Szalárdy Mór igazgató főorvos mellett még öt orvos és egy ápolónő dolgozott az Egyesület alkalmazásában.”¹⁴ Az Egyesület védnöke 1886 és 1889 között gróf Károlyi Sándorné volt, őt Stefánia főhercegnő, özvegy trónörökösné követte 1901-ig.¹⁵

⁹ Jubileumi Évkönyv 1885–2020, 10–11.

¹⁰ A cseh–osztrák származású Kaunitz Eleonóra grófnő (1862–1936) a politikusként, vállalkozóként, vadászként és sportvezetőként is tevékenykedő Andrássy Géza (1856–1938) felesége volt. Támogatta a szegényeket és a diákságot, nagy zenekedvelő hírében állt.

¹¹ Török János (1843–1892) Budapest rendőrfőkapitánya volt 1885-től haláláig.

¹² Ráth Károly (1821–1897) az 1873-ban egyesített Budapest első főpolgármestere volt élete végéig.

¹³ Jubileumi Évkönyv 1885–2020, 11.

¹⁴ Uo., 12.

¹⁵ Uo., 13. Ld. továbbá: A Fehér Kereszt Országos Lelenczház-Egyesület története: 1885–1897, in *„A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...”: koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon*, szerk. Léderer Pál, Tenczer Tamás, Ulicska László, a bev. Gyáni Gábor, Budapest, Új Mandátum, 1998, 242–248; *A Fehér Kereszt Országos Lelenczház-Egyesület története: 1885–1897*, Bp., 1897; Gerhard Melinz, Susan Zimmermann, Gyermekek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában, in *Gyermekek és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején*, Budapest, 1996, 9–28.

1. ábra: Dr. Szalárdi Mór magánpraxisának hirdetése
(Budapesti Hirlap, 1891. április 24., 8.)

Jótekonysági est a Fehér Kereszt Egylet javára a Magyar Királyi Operaházban

A Fehér Kereszt Egylet és a Nemzeti Színház nyugdíjintézete javára 1891. február 13-án jótekonysági estet rendeztek a Magyar Királyi Operaházban. Az Egyesület a „veszendő kisdedek” megmentésére alakult, védnöke Stefánia főhercegnő volt.¹⁶ Az estet nagy érdeklődés övezte és Ferenc József is megtisztelte jelenlétével. A rendezés élén Tabódy József kamarás állt.

A nézőtér „pompás látványt” nyújtott. A páholyokban előkelő családok foglaltak helyet, a hölgyek „teljes díszben” jelentek meg, ahogy a földszinti székeken helyet foglaló nők is estélyi ruhát öltöttek. Az Operaház előtt hét óra tájban már kíváncsi tömeg gyűlt össze, mivel őfelsége érkezését várták.¹⁷ A király 7 óra után jelent meg „Giesl báró kapitányszárnysegéd, Saar alezredes és Weber báró parancsörtszt” társaságában.¹⁸ Az uralkodót és kíséretét Zichy intendáns fogadta, majd a *Hunyadi* nyitány alatt a királyt a számára fenntartott páholyába vezette, ahol egyedül foglalt helyet. Kísérete a színpaddal szemközti páholyan kapott helyet. A színházban jelen volt Hohenlohe herceg főudvarmester Széchen Antal gróf udvari marsallal.¹⁹

Az est teljes programját több napilap is részletesen ismertette.²⁰ A műsor Erkel *Hunyadi László*jának nyitányával indult, majd Kozma Andor *Fehér kereszt* című, kifejezetten

¹⁶ S., A »Fehér Kereszt« operaházi estéje, *Fővárosi Lapok*, 1891. február 14., 316–317.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Báró Wladimir Giesl von Gieslingen (1860–1936) osztrák diplomata, hadtestparancsnok; báró Rudolf von Saar (1843–1892) alezredes; Viktor Weber von Webenau (1861–1932) a császári és királyi haderő tisztje, gyalogsági tábornok.

¹⁹ [n. n.], Opera, *Budapesti Hirlap*, 1891. február 14., 4. Konstantin Viktor zu Hohenlohe-Schillingsfürst (1828–1896) főudvarmester, tábornok, lovassági tábornok, a művészetek pártolója; gróf Széchen Antal (1819–1896) politikus, miniszter, történész, az MTA tagja, 1886-ban főudvarnaggyá nevezték ki.

²⁰ S., A »Fehér Kereszt« operaházi estéje..., 316–317.

erre az alkalomra írt versét Jászai Mari szavalta el,²¹ akit nyolcszor²² tapsolt vissza a közönség. A vers a megesett lányok által világra hozott gyermekek hányatott sorsát mutatja be, akik közül csak keveseket ment meg az emberi irgalom; utóbbi célért küzd a Fehér Kereszt Egyesület. A vers a boldog gyermeki sorsok bemutatása után egy szegény anya éjszakai kálváriáját beszéli el, karján kis gyermekével. Kilátástalan helyzetében a Duna felé veszi az irányt, azonban ott megállítja az irgalom angyala s megmenti őket a Fehér Kereszt.²³

A szavaltat Huber Károly és Némethy György *A víg cimborák* című dalműve,²⁴ majd Zichy Géza *Zene* című „költeménye”²⁵ követte az Operaház ének- és zenekara előadásában. Utóbbi nyitotta meg az est második felét, melyet zenekarra és vegyes karra írt, közreműködött Ábrányiné Wein Margit, Broulik és Odry.²⁶ A mű a zene dicsőségét hirdeti, „mely a bölcsőtől a koporsóig kíséri életünket, tolmácsolva örömlünket és bánatunkat”. Ennek megfelelően van benne bölcsődal, vidám diákének, szerenád, magyar népdal, halotti búcsúztató, királyhimnusz.²⁷ A legnagyobb sikert Ábrányiné aratta a bölcsődal előadásával. A szereplőkkel együtt a szerzőt is megtapsolták, de Zichy nem jelent meg a közönség előtt.²⁸

Az est további részében Abraham Dreyfus *Fekete frakkban* című egyfelvonásos magánjelenete volt műsoron,²⁹ melyben Náday Ferenc³⁰ játszotta az agglegényt. Lánykérésre ment egy családhoz, de mivel senkit nem talál otthon, várakozik, közben töpreng a jövőjén, majd ettől annyira megijed, hogy még a család hazatérte előtt megszökik, s inkább marad agglegénynek. Nádaynak előadásával, humorával sikerült „mosolyt varázsolni a konsternált vonások közé”.³¹

²¹ Kozma Andor, *Fehér kereszt: Alkalmi költemény*, Szeged, Endrényi Imre Könyvnyomdája, 1900. Kozma Andor (1861–1933) költő műfordító, számtalan fővárosi lapban (*Pesti Hírlap*, *Budapesti Hírlap*, *Ország-Világ*, *A Hét*, *Az Ujság*, *Nemzet*, *Borszem Jankó*) publikált. Ld. Merényi Oszkár, *Kozma Andor: Adalékok és tanulmányok a költő életének és műveinek ismertetéséhez: A költő posthumus verskötetével* (Csurigó könyvtár), Kaposvár, Új-Somogy Nyomda, 1941.

²² [n. n.], Az operaházban, *Ország-Világ*, 1891. február 21., 131.

²³ [n. n.], Opera..., 4.

²⁴ A színlapok szerint egyfelvonásos vígopera, zenetudományi források szerint operett volt. Ld. Bozó Péter, *Operett Magyarországon, 1860–1958* forráskatalógus, https://www.zti.hu/mza/docs/Egyeb_publicaciok/Operett-forraskatalogus_BozoPeter.pdf (2025. április 17.). Huber Károly (magyarosított neve: Hubay Károly, 1828–1885) karmester, zeneszerző, hegedűművész, zenepedagógus, Hubay Jenő hegedűművész édesapja; Némethy György (1826–1901) népszínmű-énekes, *A víg cimborák* szövegének szerzője.

²⁵ Zichy Géza, *A zene: Költemény*, Budapest, Rózsa Kálmán és neje könyvny., 1895. A zenemű alapjául szolgáló költemény is Zichy alkotása.

²⁶ Ábrányiné Wein Margit (1861–1948) opera-énekeső (szoprán); František (Franz) Broulik (1854–1931) operaénekes (tenor) és énektanár; Odry Lehel (1837–1920) operaénekes (bariton) és operarendező.

²⁷ S., A »Fehér Kereszt« operaházi estéje..., 316–317.

²⁸ [n. n.], Magyar kir. opera, *Pesti Hírlap*, 1891. február 14., 5.

²⁹ Abraham Dreyfuss (1847–1926) francia újságíró és író, elsősorban vígjátékszerzőként jegyezték. A *Fekete frakkban* színlapja szerint (https://www.europeana.eu/sv/item/9200448/BibliographicResource_3000134130048) a művet Vezéri Ödön (1841–1937) fordította. Az *Un monsieur en habit noir* (1872) könyv alakban is megjelent a Monológok: Víg és komoly magánjelenetek-sorozat 18. részeként (Budapest, Singer és Wolfner, 1888) Kuliffay Ede (1839–1881) fordításában.

³⁰ Náday Ferenc (1840–1909) színművész, rendező, a Színiakadémia tanára, a Nemzeti Színház örökös tagja.

³¹ [n. n.], Jótékonyczélú botrány az operaházban, *Pesti Napló*, 1891. február 14., [2].

A műsor zárásaként ismét egy Zichy-műből hangzottak el részletek, melynek szövegét és zenéjét egyaránt az intendáns jegyezte: *A vár története* című tizenkét képből álló darabból³² ötöt adtak elő Ábrányiné Wein Margit és Ney Dávid³³ közreműködésével. Nagy Imre³⁴ szavalta a költeményeket, a prolog után *A dalnokot*, a *Fehér asszonyt*, a *Sellőt*, a *Szürke manót*, végül az *Utolsó várurat*; az egyes képek után jellemző zenei részek következtek. A műsor – a Dreyfus-jelenetet leszámítva – magyar szerzők műveiből állt. A zenekart Erkel Sándor vezényelte.

„[Í]me, ily változatosan állították össze a rendkívüli előadás műsorát, az operaház egy péntek-estjét, mely máskor szünnap szokott lenni, igen vonzó érdekűvé téve. A pénztári kimutatás fogja majd ékesszóló számokban kifejezni, hogy ez egyszersmind az emberbaráti érzületnek mily jótékony ünnepestéje volt.”³⁵

³² Ósbemutatója 1888. május 16-án volt, csak egyszer játszották.

³³ Ney Dávid (1842–1905) operaénekes (basszbariton).

³⁴ Nagy Imre (1849–1893) színművész, rendező, a Színiakadémia tanára.

³⁵ S., A »Fehér Kereszt« operaházi estéje..., 316–317.

Nemzeti színház. Febr. 13-án: Az aradi hősnők. Nőtanári víg szelvény 3 felvon. Irta Jókai Mór. Személyek: Fényes Gábor Gyermes Kossuth, neje Hegyesi M. Fényes János Nagy Ist. Fényes János Ujházi Fényes, felesége Vicsárdi János) Sári Komlósi B. Pál) Sári Gusztáv B. Szegedi Géza Mihály Csupor Gy. Vicsárdi Földes Róza Hedvig Bella Buda Szilvi I. Paprikácskák Gabányi Fekete F. Sándor Fekete) Kézdi I. Fekete) L. Boly H. Fekete) M. M. Fekete) Zoltán Fekete) Földes Fekete) Császár Fekete) Rátonyi Fekete) Pintér Fekete) Körösmészai Fekete) Magyar Fekete) Horváth Fekete) Ahonyi Fekete) László Fekete) Mátai Fekete) Tóth Kézdi 7 órákor. Műsor: Szombat: Földes szelvény. Vasárnap: Elektra.	
Magy. kir. operaház 1-ik rendkívüli előadás. Febr. 13-án: Jótékony est előadás a fehérek kereszt egyesület és a nemzeti színház nyújtványára. A nemzeti színház tagjainak közreműködésével: I. rész: Nyitány a „Hunyadi László” című operájáról. Szerző: Erkel Ferenc. Előadja az opera zenekara. „Fehér kereszt.” Prölög: az alkalmat írt Komos Andor. Szavaltja J. J. szent Mari asszony. A víg cimborák. Víg opera 1. felv. Zenéjét szerző Huber Károly. Szövegét írta Némethy György. Személyek: Földes) Szendrői Földes) Szilvási Földes) Takács Földes) Borsos I.	
Nyitány Hagyma Fényes M. Rosenkrantz Hegyesi Attila, szelvény Dálnoki Szalonnai Veron Kengyel Károly Gergely Zoltán Miska, szelvény Vincze II. rész: „ZENÉ.” Zenés előadás a nemzeti színház zenekara és a fehérek zenekara. Zenéjét írta gróf Zichy Géza. Előadja az opera zenekara és a fehérek zenekara. A magánzenekart vez. Ody és Bouda. Fekete frakban. Magánelőadás: 1. felvonásban. Irta Dreyfus A. Egy ut. Nádai „A vár története.” című a gróf Zichy Géza által írt ciklusból a következő képek: 1. „A fehér asszony.” — 2. „A szelvény.” — 3. „A dal- nok.” — 4. „A szelvény.” — 5. „A utolsó vár.” PROLOG. Hat, minden a képekre vonat- kozó előadásokat szavaltja Nagy István. Kézdi 7 órákor. Műsor: Szombat: Párizsi szelvény. — Nap és föld. Vasárnap: Lúcia; Blanche B. K. a. vendég. — Bóci koringó.	
Népszínház. Febr. 13-án: Cigánybáró. Operetta 3 felv. Jókai után Irta Schütz Ignác. Zenéjét szerzte Strauss János. Személyek: Zsupán Kálmán Németh Arzóna Sorósi S. Mirabella, Arzóna nevelője Rónai I. Carmo gróf Tollai Barinkai Sándor Dárdai Czipra Blanka J. vendég. Szafi, leánya Rónai I. Gábor István Hunyadi Pál, Ujházi Józsi, cigányok V. Kovács Fekete, Podor Kézdi 7 órákor. Műsor: Szombat: Arzónai szelvény. Várszínház. Ma, pénteken, zárva. Műsor: Vasárnap: Bagdadi herceg.	

1. ábra: A jótékony est műsora
(Fővárosi Lapok, 1891. február 13., 311.)

Cui prodest?

A jótékony est programjában Jászai szavaltata után következett az „ízetlen és unalmas” vígopera, *A víg cimborák*. A sajtóvisshangok mind egy irányba mutatnak: míg a mű zenei részét megfelelőnek ítélték, addig a szövege nem színpadra való, egyenesen megbotránkoztató volt. „Megerszoktuk már, hogy jótékony előadásokon sehol el nem fogadott és színre nem hozható operettek és monológokat sóznak a háromszoros helyarat fizető közönségre; de azt mégse hittük, hogy egy ilyen ócskaságot fognak kiadni jól megérdemelt

sírlapból. Huber Károly zenéje még megérdemelte, hogy leemeljék róla a koporsófüödület,³⁶ de a szöveg oly durva, egyes részeiben egyenesen sértő, hogy az előkelő közönség kedvező hangulatát a szó szoros értelmében agyoncsapta”, írta a *Budapesti Hirlap*.³⁷ Az énekesek teljesítménye azonban kifogástalan volt.

A darabválasztás nem bizonyult átgondoltnak, mivel „zenéje csinos, de szövege nagyon banális”, jegyzi meg a *Vasárnapi Ujság* is.³⁸ Huber Károly zenéje „friss, dallamos”, helyenként Offenbach hatását mutatja, de alapvetően eredeti alkotás, s legfőbb érdeme, hogy „határozottan magyar jellegű”. Éppen ezért az operarepertoár állandó részét is képezhetné, ha más lenne a darab szövege, s nem egy „Kotzebue konyhájából kikerült izetlen kotyvalék, erősen megpaprikázott gulyás-lével leöntve”, értékelte a *Pesti Hirlap*. Az énekesek azonban eleget tettek a feladatuknak, a közreműködőket dicséret illette.³⁹

A *Fővárosi Lapok* is utalt az alapproblémára, nem vitatja, hogy a darab zenéje és szövege között nagy szakadék tátong, zenéje „jóval többet ér, mint a szöveg”, de bírálatában ennek ellenére a laptársaktól eltérő gondolatot fogalmaz meg: „nyitánya eleven, könnyed,” a magyaros stílusú dalokban van érzés, vidámság, így a „gonddal kidolgozott zeneművet” érdemes volt ismét műsorra tűzni.⁴⁰ Hubertől a budapesti közönség ismerhetett már két másik vígoperát is, *A székel leányt* és *A király csókját*, valamint az *Udvári bálnak* a bemutatóját is mérlegelték.⁴¹ A lap nem részletezte a librettót, a király távozásáról pedig csak annyit írt, hogy *A víg cimborákat* a király meglektintette, majd utána távozott.⁴²

A darabbal kapcsolatos problémára, a „skandalózus merényletre” a *Pesti Napló* világított rá a leg részletesebben.⁴³ A „rég méltó feledésbe merült s most előkapart darab” zenéjét nem érheti kritika, a librettóját viszont annál inkább, mivel a műben magyar alakok és szokások ábrázolása a válogatott közönség és a király jelenlétében kifejezetten „pórias és durva” módon történik, tele ízléstelenséggel, tapintatlansággal az egész, bő egyórás előadás folyamán.

A darab elején két lump cimborá hangosan ásít, fetreng a díványon, kurjongat, karosszékeket dönt fel, míg a kettéosztott színpad másik részében az egyik varrólány édesanyját és egyik ösének hősi halálát siratja, közben azon bosszankodnak, mennyire zavarja

³⁶ *A víg cimborák: Dalmú I felvonásban*. A Nemzeti Színházban négyszer tűzték műsorra: 1863. december 3., 8., 31. és 1864. január 3. Ld. *A Nemzeti Színház műsorlexikona 1837-től 1941-ig*, összeáll. Hajdu Algernon László, előszó Haraszti Emil, Bp., Kefelevenat, 1944, 137. A főszerepeket Pauliné Markovics Ilka és Balázsne Bognár Vilma, valamint Kőszeghy, Pauli és Némethy György – utóbbi jegyzi a jótékonyági est keretében bemutatott darab szövegét – alakították. Ld. [n. n.], Magyar kir. opera..., 5.

³⁷ [n. n.], Opera..., 4.

³⁸ [n. n.], Az operaszínházban, *Vasárnapi Ujság*, 1891. február 22., 128–129.

³⁹ [n. n.], Magyar kir. opera, *Pesti Hirlap*, 1891. február 14., 5. A részletes szereposztáshoz ld. Opera Digitár, <https://digital.opera.hu/www/c16operadigital.01.01.php?as=16349&bm=1&mt=1> (2025. április 17.).

⁴⁰ S., A »Fehér Kereszt« operaházi estéje, *Fővárosi Lapok*, 1891. február, 316–317.

⁴¹ *A székel leány* című „regényes vígoperát (szöveg: Bulyovszky Gyula) Szigligeti Ede rendezésében 1858 és 1960 között 9 alkalommal játszották a Nemzeti Színházban. Ld. *A Nemzeti Színház műsorlexikona*..., 120. *A király csókját* (szöveg: Berczik Árpád) a Népszínházban játszották, először az intézmény ünnepélyes megnyitóján 1875-ben. Az *Udvári bált* 1882-ben írta (szöveg: Kacziány Géza), hangszerelte Raimann Rezső, ősbemutatója a tatabányai Esterházy kastélyban volt 1889-ben.

⁴² S., A »Fehér Kereszt« operaházi estéje..., 317.

⁴³ [n. n.], Jótékonycélú botrány az operaházban..., [2].

őket ez a hangoskodás. A két fiatalember erre bocsánatot kér, majd a lányokkal egymásba szeretnek. A duhajkodás, ölelkezés, közönséges élcelődés az egész előadást végigkíséri. A darab legkínosabb része azonban az antiszemitizmus megjelenése a színpadon. Egy uzsorás banda váltókat ad a magyar ifjaknak, majd az egyik cimbora a banda élén álló zsidót „becsületes zsidónak” nevezi, aki ezt – németül – ujjongva fogadja. A darab végén a két hölgy, immár menyasszonyként, vörösbort iszik és koccint a két vőlegénnyel, a nagybácsival és az uzsorás násznéppel:

„Végre tömérdek duhajkodás, ölelkezés, minden izlés és szellem nélküli triviális élcelődés után, még megtörténik az is, hogy egy csatornából fölszedett alakokból álló lármás tömeg lép be a színpadra, oda hozván legotrombább alakjában az antiszemitizmust, szemben egy oly közönséggel, mely jótékony cél oltárára tette le belépti díját [...]. Egy legordinárébb megjelenésű uzsorásbanda lép be s prezentál nyalábszámra uzsorás váltókat a magyar ifjaknak, élükön egy zsidóval, a kit midőn az egyik urfi »becsületes zsidónak« nevez: a feletti extázisban német nyelven, de saját jargonjában ujjongva tör ki, hogy ilyet még soha nem mondtak neki; és azt is hozzá teszi, hogy örömeiben mintha a mellét zsirral kennék, még pedig libazsirral!”⁴⁴

A recenzens szerint a darab vétett a közízlés ellen, nem nyújtott szellemi élvezetet a jótékony célra áldozó közönségnek, és tiszteletlenség volt az uralkodóval szemben is, aki a saját költségén építtetett színházból a vígopera végeztével inkább távozott. A produkció által sérült az egész »nemzeti génuszunk«, mivel „a magyar jellemet, társadalmi viszonyokat egész képtelen bornírtságban, pórias durvaságban” mutatta be. A darab végét követően az uralkodó elhagyta a páholyát. „A közönség érezte, hogy a király nem fog visszatérni; és tényleg úgy történt. Természetes tehát, hogy ez a kinos érzés a közönséget nyomta az előadás végéig, és soha többé nem tudott föllelkесedni egész szívvvel.”⁴⁵

Természetesen felvetődött a felelősség kérdése is. A válasz egyértelmű: nem Zichy Géza volt felelős a színre vitt műsor összeállításáért. Mivel a jótékonyági rendezvény időpontja januárra volt kitűzve, így a hangverseny programját már 1890 decemberében véglegesítették.⁴⁶ A *Pesti Napló* megjegyzi, hogy Zichy is ennek tudatában járult hozzá saját műveinek előadásához, azaz szem előtt tartotta, hogy ezek még intendánsi kinevezése előtt kerüljenek színpadra. A hangverseny azonban januárról február 13-ra csúszott. Zichy – a sajtóhír szerint – a főpróbán „elszörnyedt” a darabtól, és próbálta legalább úgy alakítani a műsort, hogy a vígopera a király megérkezése előtt legyen műsoron, azonban Ferenc József már kezdésre megjelent. A *Pesti Napló* olvasatában – noha Mahler nevét nem írják le – „igenis felelőssé kell tennünk egyáltalában azt a rendszert, mely avatatlan tényezők közbelépésével a jótékony célokat izléstelenségek kolportálására használja fel, és diszcreditálják nemcsak a jótékony célokat, hanem a művészi erőket is, kiket ilyen kényes

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Erre található utalás másutt is: [n. n.], Diszelőadás az Operában, *Pesti Hirlap*, 1891. február 4., 3.

helyzetbe hoznak, mint a mai előadás jobb sorsra méltó szereplőit is”.⁴⁷ Zichy ebbe a helyzetbe „igazán önhibáján kívül került”, és intendánsi tevékenysége garanciát s reményt jelent majd arra, „hogy ilyenektől jövőben nemcsak a közönség lesz megkímélve, hanem az operaház és művészetünk s művészeink reputációja is”.⁴⁸ Végezetül még egyet odaszúrnak Mahlernek: „S ha ezek után nem kutatjuk, hogy kik voltak a mai program tervezői és összeállítói: ezt azért tesszük, mert ha ők nem gyakoroltak jótekonyságot az előadással, mi akarjuk velők tenni azt, habár arra érdemetlenek.”⁴⁹

Az *Egyenlőség* azonban merőben másképp látta a felelősség kérdését.⁵⁰ Zichy hivatalba lépésével mindenekelőtt fontosnak tartja a zsidók részéről az intendáns (gúnyos) üdvözlését: „Ave Zichy, judei te salutant”,⁵¹ valamint megköszöni, hogy a Fehér Kereszt Egyesület, melynek alapítói zsidók (dr. Bánóczy, dr. Szalárdi, dr. Balog⁵²) az Operaházban rendezhette jótekonysági estjét. Ugyanakkor a programválasztással kapcsolatban határozottan elítéli a vígopera színre vitelét, mivel azt „a főváros első színpadára hozni arcpirulás nélkül nem lehet”, az egész nem más, mint egy „[j]ótékony célra színre hozott hülyeség”, tele „ostoba antiszemita élccekkel”. Majd felteszi a kérdést: „S ki a felelős, hogy az a »Vig czimborák« című »opera« színre került? Ki a felelős, hogy a jótékony célra adózott zsidó közönséget felekezeti gúnyoló otrombaságokkal jutalmazták? Senki más, mint az Opera kisdied intendánsa: Zichy Géza gróf.” A cikk egyértelművé teszi véleményét, azaz úgy látja, hogy Zichy érkezése Mahler feladatkörének zsugorodását vonta maga után:

„Ha Mahler igazgató jogkörét nem szorítják szűk korlátok közé, bizonyára nem történhetik meg az, hogy e tragikusan vig dalmű valaha napvilágot lásson. Az ő kritikája irgalmatlanul törölte volna a műsor e számát, a melynek leggyöngédebb durvasága ez:

— Ön becsületes! — így a vigcimborá.

— No, ezt még soha sem mondták nekem. Aj, váj! — becsületes meg zsidó!”⁵³

A többi laptárshoz hasonlóan a darab zenéjében nem talál kifogásolnivalót, ellenben szövegére „borítsuk rá ismét a megérdemelt szemfödőt, melyet Zichy Géza gróf lebbentett fel, hogy tanúságát adja főúri nemes gondolkodásának és bizonyosságát annak, hogy már megért — a jól megérdemelt visszavonulásra”.⁵⁴

A *Pester Lloyd* is hosszabb cikkben számolt be az estélyről. Az uralkodó jelenléte miatt részletesen ír annak megérkezéséről, fogadásáról, kíséretéről, az egyes személyek bemutatásáról. A műsort a magyar nyelvű laptársakhoz hasonlóan értékeli, így a vígopera

⁴⁷ [n. n.], Jótékonycélú botrány az operaházban..., [2].

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ A., Vig opera, *Egyenlőség*, 1891. február 20., 8.

⁵¹ Ave, Caesar, morituri te salutant! (Üdvözlégy Caesar, a halálba indulók köszöntenek!) (Suetonius)

⁵² Balog Ármán (szül. Blum, 1859–1937) irodalomtörténész, műfordító, az Országos Rabbiképző Intézet tanára.

⁵³ A., Vig opera..., 8.

⁵⁴ Uo.

szerepeltetését a lap recenzense sem tartja helyénvalónak, elősorban a cselekménye, a vég nélküli párbeszéd miatt, azonban a darab antiszemita jellegére nem tér ki.⁵⁵ Az est ennek ellenére jól sikerült, véli, s ezt biztosra veszi pénzügyi szempontból is.

Bécs vezető napilapja egy átmeneti narratívát kínált: a *Neue Freie Presse* budapesti tudósítója a kínos estét az uralkodó elleni ismételt támadásként értékeli. Zichyt teljes mértékben védelmébe veszi, és szorgalmazza az intendánsi jogkör kiterjesztését a nem az Operaház által szervezett, de a Házban rendezett jótékonysági rendezvények műsorpolitikájának felülbírálata kapcsán. A sajtó egy részének azon álláspontját, mely a zeneigazgató, Gustav Mahler felelősségét firtatja a magyar darabbal elhanyagolásával, illetve annak repertoárdarabként való visszautasítása nyomán, szintén visszautasítja. A probléma forrását egy olyan klikkre vezeti vissza, amely már régóta jelen van a fővárosi zenei életben és semmitől nem riad vissza. Zichynek azt kívánja, hogy sikerüljön távol tartania magát ezektől az emberektől.⁵⁶

Néhány nappal később a hírekben arról lehetett olvasni, hogy Ferenc József az előadás alkalmából a jótékonysági célra háromszáz forintot küldött Zichy Gézának.⁵⁷

A Magyar Királyi Operaház és Gustav Mahler budapesti közege

Az osztrák karmester és zeneszerző, Gustav Mahler (1860–1911) pályafutásának két és fél éve összefonódott a Magyar Királyi Operaház történetével, mivel a ház zenei vezetéséért 1888 őszétől 1891. március közepéig ő felelt. Az opera, valamint a színpadi tánc hazánkban 1884-ben kapott önálló teátrumot, addig a Nemzeti Színház berkein belül működött. Mahler így egy fiatal intézmény, az Osztrák–Magyar Monarchia második operaházának művészeti vezetését vállalta el, de a feladat nem kevés kihívással járt együtt. Már elődje, Erkel Sándor (1846–1900) is nehezen birkózott meg a feladattal, elsősorban a pénzügyi krízis, a személyzeti politika és a rendelkezésre álló zenészi-művészi kvalitások közepszerűsége miatt. Ezeket a gondokat Mahler is megörökölte, s emellett nemegyszer az idegen származása miatti kritikákkal is szembesülnie kellett. Gyakran rótták fel neki az idegen nyelvű előadásokat, azaz azt, hogy az általa vezetett színház nem (vagy nem eléggé) viseli magán a nemzeti jelleget. A viták gyakran az országgyűlésig is elértek.⁵⁸

Mahler működése zeneileg és intézménytörténetileg is vizsgálható; utóbbi kapcsán tulajdonképpen a Mahler–Beniczky-tandemről lehet beszélni. Beniczky Ferenc (1833–1905) a pénzügyi helyzet konszolidációjára kinevezett intendánsként került az Operaház élére,⁵⁹ és művészeti vezetőként egy karmestert – lehetőség szerint külföldit – kívánt szerződtetni. Egyik

⁵⁵ S-y., Königliches Opernhaus, *Pester Lloyd*, 1891. február 14., melléklet.

⁵⁶ [n. n.], *Pester Oper*, *Neue Freie Presse*, 1891. február 15., 5.

⁵⁷ [n. n.], Személyi hírek, *Fővárosi Lapok*, 1891. február 22., 377.

⁵⁸ Részletesen ld. Gedeon Tibor, Máthé Miklós, *Gustav Mahler*, Bp., Zeneműkiadó, 1965; Roman, Zoltán, *Mahler és Magyarország*, Bp., Geopen, 2010; Ujvári Hedvig *Gustav Mahler és Magyarország: A budapesti évek recepciója a korabeli magyarországi sajtóban, különös tekintettel a Pester Lloydra*, *Magyar Könyvszemle* 139 (2023)3–4, 488–506, DOI 10.17167/mksz.2023.3-4.488-506.

⁵⁹ Beniczky Ferenc 1888. január 5-én lett az állami színházak kormánybiztosa, majd 1889-ben intendánsa.

kiszemeltje Arthur Nikisch (1855–1922) volt, aki azonban a kaotikus viszonyokról tudomást szerezve visszautasította az ajánlatot. Beniczky számára fontos volt a professzionális hozzáállás, a művészetpolitikai aspektusok, s nem utolsósorban Nikisch kapcsolati tőkéje. Ezeknek a kritériumoknak alapvetően az ekkor huszonnyolc éves Mahler is megfelelt, akit Mihailovich Ödön, Popper Dávid, valamint Guido Adler ajánlott az intendáns figyelmébe.⁶⁰ A fiatal karmester örömmel fogadta el a felkérést, mivel tisztában volt a budapesti állás nyújtotta karrierlehetőséggel. Gustav Mahler érkezése azonban több szempontból is problematikusnak bizonyult: német gyökerei, zsidó származása és wagneriánus volta miatt.

Mahler előtt, Podmaniczky Frigyes (1924–1907) intendánsi működése idején főleg francia és olasz darabokat állítottak színpadra, a legtöbbet játszott szerző Giuseppe Verdi volt, őt Erkel Ferenc követte. Mahler kapcsán leginkább a német operák arányának növekedésétől féltek, amit a karmester *Ring*-bemutatóval kapcsolatos tervei igencsak tápláltak. Mahler vállalásának tudatában mind a kívülről, mind a belülről jövő elvárásoknak meg akart felelni, az alapvető dilemmát azonban nem tudta meg-, illetve feloldani: tisztában volt azzal, hogy valódi nemzeti jelleget csak Erkel operái hordoznak magukban, de a német operákról sem tudott és akart lemondani.

A másik aspektus Mahler zsidó származása volt, ami nem számított rendkívülinek a fin de siècle korában: azt az asszimilálódott közép-európai zsidóságot jelenítette meg, akitől a cionista gondolatok teljes mértékben idegenek voltak, illetve egyéb nemzeti eszmékkel, mozgalmakkal sem tudott azonosulni. Későbbi konvertálása a katolikus hitre (1897-ben) részben a karrierlehetőségek mérlegelése miatt történt, valamint a német kultúra iránti teljes asszimiláció jegyében. A hazai zsidóság azonban a magyar kultúrával kívánt azonosulni, nem a némettel. Mahler számára ez kétszeres problémát jelentett, mivel zsidó származású volt, de a szellemi, kulturális, zenei képzése a német kultúrában gyökerezett, ráadásul wagneriánus mivoltát sem tudta leplezni. Állása azonban egy olyan kulturális intézményhez kötötte, amelyben – a magyar irodalommal ellentétben – a nemzeti jelleg még nem tudott kibontakozni.

Mahler budapesti működése szervesen kapcsolódott Beniczky Ferenc kormánybiztosi, illetve intendánsi működéséhez. Ennek a sikeres együttműködésnek azonban vége szakadt, mivel a ház adminisztrációjáért felelős politikust 1890 végén kinevezték Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjává. Feladatait 1891. február 1-jétől gróf Zichy Géza vette át, aki azonban tehetséges zongoristaként zeneművészeti kérdésekben is maga kívánt dönteni. Mahler március közepén Hamburgba távozott.

Záró megjegyzések – Mahler és Zichy találkozása: esztétikai és ideológiai töréspont

A tanulmány végén érdemes visszatekintenünk a Mahler és Zichy Géza közötti feszültségekre, amelyek túlmutattak a személyes vagy intézményi konfliktusokon: valójában

⁶⁰ Mihailovich Ödön (1842–1929) zeneszerző, zenepedagógus, az Országos Magyar Királyi Zene- és Színművészeti Akadémia (Ma: Színház- és Filmművészeti Egyetem), majd a Zeneakadémia igazgatója; Popper Dávid (1843–1913) gordonkaművész, a Zeneakadémia tanára, Hubay Jenő vonósnégyesének a tagja; Guido Adler (1855–1941) osztrák zenetudós, a Bécsi Egyetemen a zenetudományi intézet megalapítója.

két eltérő művészetfelfogás, két világkép ütközött össze. A jótékonyági est botránya, melyet a szerencsétlen műsorválasztás generált, nem csupán egy operaházi baklövés volt, hanem egy szimbolikus esemény is. Egy pont, ahol a politika, az esztétika és a társadalmi érzékenység metszéspontjába került az Operaház működése.

Zichy Géza programja világos volt: a nemzeti operajátszás ügyének szolgálata, elsősorban magyar nyelvű, nemzeti tematikájú művek bemutatásán keresztül. Ehhez képest Mahler, aki nem zeneszerzőként, hanem karmesterként és zeneigazgatóként volt jelen Budapesten, a nemzetközi operarepertoár és a művészi színvonal primátusát képviselte. Zeneigazgatóként azonban egyre szűkülő mozgástérrel kellett dolgoznia, különösen miután az intendánsi és művészeti hatásköröket Zichy egy személyben birtokolta.

Az 1891-es jótékonyági est példája jól illusztrálja ezt az eltolódást. A műsorválasztás (*A víg cimborák*) – amely antiszemita élceivel különösen visszás volt egy, részben zsidó alapítók által létrehozott jótékonyági eseményen – komoly visszhangot váltott ki, különösen az uralkodó hirtelen távozása miatt. A *Pesti Napló* Mahlerre próbálta hárítani a felelősséget, noha valójában a döntések Zichy hatáskörébe tartoztak. Az *Egyenlőség* ezzel szemben nemcsak Mahler védelmére kelt, hanem az esemény politikai érzéketlenségére is rámutatott.

Egy ilyen incidens nem maradt következmények nélkül. Mahler számára ez újabb bizonyítéka lehetett annak, hogy a budapesti közeg nem kedvez a művészi autonómiának. Bár tehetsége és munkabírása nem volt vitatható, a nacionalista, időnként kirekesztő műsorpolitika, valamint az egyre szorosabb kontroll minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy 1891 végén végleg elhagyja Budapestet. Távozásával nem pusztán egy kiváló karmestert veszített a dalszínház, hanem egy nemzetközi szemléletű zenei vízió lehetősége is halványult el.

Zichy ezzel szemben következetesen képviselte az általa elképzelt nemzeti irányt, amely az operaházi műsorpolitikát ideológiai misszióként tekintette. Ez a hozzáállás, bár rövid távon erősítette a nemzeti karaktert, hosszabb távon bizonyos zenei áramlatokat – különösen a modernizmust és a kozmopolita irányokat – kiszorított a hivatalos zenei térből.

Így Mahler és Zichy viszonya nemcsak egy történelmi epizód, hanem egy tágabb kulturális-társadalmi konfliktus lenyomata is: a nemzeti önazonosság megőrzésének és a nemzetközi nyitottságnak az ellentmondásos viszonya, amely a 19. század végi magyar zenepolitikát is alapvetően meghatározta.

Felhasznált irodalom

A II. sz. Gyermekklinika története, összeállították: dr. Dobos Matild, dr. Fekete György, dr. Garami Miklós, in Jubileumi Évkönyv 1885-2020: 135 éves a Tűzoltó utcai Gyermekklinika, a volt Fehér Kereszt Gyermekkórház, Budapest: Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar II. sz. Gyermekgyógyászati Klinika, 2020, 10–51.

A Fehér Kereszt Országos Lelenczház-Egyesület története: 1885-1897, Bp., Hunnia ny., 1897.

A Fehér Kereszt Országos Lelenczház-Egyesület története: 1885-1897, in "A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...": koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon, szerk. Léderer Pál, Tenczer Tamás, Ulicska László, a bev. Gyáni Gábor, Budapest, Új Mandátum, 1998, 242–248.

A fiataikorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények Magyarországon, összeállította dr. Kun Béla, dr. Marschalkó János, dr. Rottenbiller Fülöp, Budapest, Wodiáner, 1911, 128–129.

Gedeon Tibor & Máthé Miklós, Gustav Mahler, Bp., Zeneműkiadó, 1965.

Kozma Andor, Fehér kereszt: Alkalmi költemény, Szeged, Endrényi Imre Könyvnyomdája, 1900.

Melinz, Gerhard & Susan Zimmermann, Gyermek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában, in Gyermeksorsok és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején, A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása, Budapest, 1996, 9–28.

Merényi Oszkár, Kozma Andor: Adalékok és tanulmányok a költő életének és műveinek ismertetéséhez: A költő posthumus verskötetével (Csurgói könyvtár), Kaposvár, Új-Somogy Nyomda, 1941.

Roman, Zoltán, Mahler és Magyarország, Bp., Geopen, 2010.

Ujvári Hedvig, Gustav Mahler és Magyarország: A budapesti évek recepciója a korabeli magyarországi sajtóban, különös tekintettel a Pester Lloydra, Magyar Könyvszemle 139 (2023)3–4, 488–506, DOI 10.17167/mksz.2023.3-4.488-506.
<https://doi.org/10.17167/mksz.2023.3-4.488-506>

Zichy Géza, A zene: Költemény, Budapest, Rózsa Kálmán és neje könyvny., 1895.

Felhasznált periodikák:

Budapesti Hirlap, 1891

Egyenlőség, 1891

Fővárosi Lapok, 1891

Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan, 1879

Neue Freie Presse, 1891.

Ország-Világ, 1891

Pester Lloyd, 1891

Pesti Hirlap, 1891

Pesti Napló, 1891

Vasárnapi Ujság, 1891

Adatbázisok:

A Nemzeti Színház műsorlexikona 1837-től 1941-ig, összeáll. Hajdu Algernon László, előszó Haraszti Emil, Bp., Kefelevenat, 1944.

Arcanum Újságok

Bozó Péter, *Operett Magyarországon, 1860–1958 forráskatalógus*,

https://www.zti.hu/mza/docs/Egyeb_publikaciok/Operett-forraskatalogus_BozoPeter.pdf

(2025. április 17.)

Opera Digitár,

<https://digital.opera.hu/www/c16operadigital.01.01.php?as=16349&bm=1&mt=1>